

יחיד המתפלל עם הש"ץ - האם נחשב מתפלל עם הציבור

שאלה:

1. יחיד המאחר לתפילה, ורוצה להתפלל עם הציבור - האם עליו לדלג כדי להספיק להתפלל בלחש עם הציבור, או שדי שמתפלל עם הש"ץ?
2. אם החליט בסוף להתפלל עם הש"ץ מילה במילה - האם נחשב שהתפלל בציבור?
3. אם יש 9 שהתפללו בלחש, בלא מנין, האם העשירי המצטרף יכול "להציל" את המנין ולאפשר חזרת הש"ץ כשהוא מתפלל עמו בלחש מילה במילה?

תשובה:

א. תקנת חזרת הש"ץ

משנה ר"ה לג, ב:

"כשם ששליח ציבור חייב (בתקיעת שופר) כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר: שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן".

ובגמרא שם לד, ב אמרו:

תניא: אמרו לו לרבן גמליאל; לדבריך, למה ציבור מתפללין? אמר להם: כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו.

אמר להם: לדבריכם, למה שליח ציבור יורד לפני התיבה, אמרו לו: כדי להוציא את שאינו בקי.

וכתב הבית יוסף בסימן קכד: מי שאינו בקי, פירושו שמבין אך אינו יודע להתפלל אך מי שלא מבין מה שהש"ץ אומר - ברור שלא יכול לצאת ידי חובה במה שהש"ץ מתפלל. אמנם עיין חז"א י"ט/ד שטוען שמי שלא מבין לשון הקודש דינו כמו שאנוס בשדות, שיוצא אף לרבנו, כלהלן. ונשאר בצ"ע.

להלכה פוסקים, שהלכה כחכמים, חוץ ממקרים חריגים כר"ה שיתכן שאפשר להוציא את הבקיאים ג"כ בחזרת הש"ץ, וחוץ ממקרה של עם שבשדות שאנוסים, ויתכן שהם גם יוצאים יד"ח אע"פ שהם בקיאים.

ב. תקנת חזרת הש"ץ בימינו

בימינו שכולם בגדר "בקיאים", מן הראוי היה, לכאורה, לבטל חזרת הש"ץ אליבא דחכמים, שלדידם כל ענין החזרה הוא להוציא את שאינם בקיאים? עיין על כך דבריו הנפלאים של הרמב"ם (מובאים בספר "פאר הדוד" סי' קמח, וכן באבודרהם עמ' קיח, ומצוטטים בבית יוסף קכד ד"ה וכתב רד"א):

"הואיל ותקנו חכמים שירד ש"צ לפני התיבה, להוציא את מי שאינו בקי לא תהיה חזרת הש"ץ ברכה לבטלה כלל מפני עיקר התקנה ואף על פי שלא יהיה בקהל מי שאינו בקי, כמו שתקנו הקידוש בבי"ה, והיה עיקר זה מפני האורחים, ונתחייבו לאומרו בכל בתי

כנסיות, ואע"פ שאין שם אורחים, וכמו שתקנו ברכה אחת מעין שבע בשביל המאחרים לבא בב"ה, (שבת כד, ב) ונתחייבו לאומרה תמיד. ואע"פ שהיו שם כל הקהל, וכן כל דבר הנתקן בשביל דבר אחד, אין ענינו שלא נעשית התקנה ההיא עד שיהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו, רק ענינו שנעשה התקנה ההיא, עכ"פ, גזירה שמא יהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו וצריך שיוכן זה הענין שאל"כ היו החכמים נותנים דבריהם לשיעוריהם, והיה צריך בכל תפילה לחפש כל איש ואיש שבב"ה אם הוא בקי אם לא".

ועוד כתב בכה"ח ככד, אות ב':

"וידוע שכל דברי רז"ל אע"פ שיש בהם סודות נפלאים אין מגלים אותם, ומלבישים אותם בדברי הפשט, אבל בימי רבינו האר"י ז"ל ניתנה רשות לגלות, וגילה סוד של החזרה, שמעלתה יותר גדולה מן הלחש ושניהם חובה כמבואר בשער הכוונות דרוש א' דחזרת העמידה וכו'".

להלן נעסוק בדיון האם אכן חזרת הש"ץ היא המעלה הגדולה או שהתפילה של הציבור יחד בלחש היא המעלה הגדולה יותר.

ג. המתפלל בימינו עם הש"ץ - האם נחשב כמתפלל בציבור

ברור שאם יש עשרה שמתפללים בלחש ביחד עם הש"ץ - הוי תפילה בציבור מבחינתם (רמ"א קכ"ד/ב), ונראה בפשטות שזה משום דלא גרע מכשמתפללים בלי הש"ץ!. כאן השאלה היא האם יחיד שבקי, אך הוא מתפלל עם ש"ץ מילה במילה (בגלל שאיחר וכדו') - האם נחשב שמתפלל עם הציבור. כלומר: האם תפילת חזרת הש"ץ היא "תפילה בציבור", בשעה שהציבור רק מקשיב ועונה אמן, וכולם בקיאים? בענין הזה נחלקו האחרונים.

המקילים

החזון איש (או"ח י"ט/ז) סובר שעומדות לפניו שתי אפשרויות: או שיקשיב לחזרת הש"ץ, ואח"כ יתפלל בלחש. במקרה כזה יצא ידי תקנת חכמים של חזרת הש"ץ, אך לא התפלל תפילת לחש עם הציבור (שהרי ש"ץ אינו מוציא מי שבקי). או שיתפלל בלחש בזמן שהש"ץ חוזר התפילה. במקרה כזה מרוויח גם תקנת חכמים של תפילת חזרה, וגם נחשב שמתפלל עם הציבור.

לדעת האשל אברהם מבוצ'ץ', וכן רבי יצחק אלחנן ספקטור (באר יצחק או"ח כ' ענף ב') מובא ב"יחזו דעת" ה/ז: העשרה ששומעים הוי כעונים ממש, ולכן זה נחשב לתפילה בציבור.

ובשם ה"חתם סופר" (מובא באג"מ ח"ג/ט) מובא ביטוי יותר חריף: עיקר התפילה בציבור זה מי שמתפלל עם הש"ץ! כל אחד שמתפלל בלחש - זו תפילת יחיד. רק כשאחד מוציא רבים זוהי תפילת ציבור. ורק בגלל שא"א שיכוונו כולם יחד עם הש"ץ

(לשמוע ממנו את כל המילים בריכוז) - לכן תיקנו שיתפללו בלחש. וכן כדי שש"ץ יסדר תפילתו תקנו בלחש.

המחמירים

האגרות משה (ח"ג סימן ט') חולק בנחרצות על המסקנות המקילות שהובאו לעיל. לדעתו מי שמתפלל עם הש"ץ אינו נחשב כמי שמתפלל עם הציבור. אכן, כך היא גם מסקנתו של הפרי מגדים אשל אברהם נ"ד/א, וק"ט/ד: חזרת הש"ץ לא הוי תפילה בציבור.

הסברה היא, כיון שנפסק נגד ר"ג, הרי שתפילת החזרה אינה תפילה בציבור, כי כל אחד יוצא יד"ח בתפילתו בלחש, וסו"ס אין הציבור מתפללים בשעה שהש"ץ חוזר. ואע"פ שיש לומר שבאותו זמן הוי "חשיבות תפילה", כי אחרת הוי ברכה לבטלה, וכמו כן כשיש שם מי שאינו בקי הוא אמור לצאת ידי חובה בתפילה זו, ולגביו הוי ממש "תפילה בציבור", אך למעשה, כיון שכולם היום בקיאים - א"א להחשיב את זה היום ל"תפילה בציבור". ומוכיח כן מתוספות ורמ"א.

השאלה היא מה עושים עם החת"ם סופר? לאו קטלא קניא הוא!

אומר האג"מ, שכל מה שמובא בשם החת"ם סופר הוא הפוך מהנכון! א"א לומר שעיקר התפילה זו התפילה של הש"ץ, כי:

1. עיקר התקנה היתה רק לשאינם בקיאים, לפי ההלכה כחכמים. ולכן אדרבה - יש שאלה למה בכלל חוזרים היום (וכפי שהוסבר לעיל פ"ב). אך לו היתה חזרת הש"ץ עיקר התפילה, לא היתה עולה כלל השאלה, אליבא דחכמים, לשם מה יש לומר היום חזרת הש"ץ ולא היה צורך כלל לתקן החזרה עבור מי שאינם בקיאים היות וחזרת הש"ץ היא עיקר התפילה.
2. מה שמביא החת"ם שתפילת הלחש היא רק להסדיר תפילת הש"ץ - זו סברה ברבן גמליאל אך לא לפי חכמים למסקנה!
(עונה השבט הלוי - מובא בנספח ה' לספר תפילה בציבור - שהחת"ם עונה בכך מדוע לפי חכמים לא תיקנו שכולם יתפללו כל אחד לעצמו, ביחד עם הש"ץ המתפלל בקול? בהכרח שגם לחכמים הסברה היא כדי שהש"ץ יסדיר תפילתו. (וע"ש פלפול בסוגיה ליישב את הכל לפי זה).
3. מי שהתפלל בלחש עם הציבור - וודאי אינו יוצא ידי חובת תפילתו בתפילת הש"ץ אח"כ. ממילא יוצא, שברוב הפעמים, אין בכלל "תפילה בציבור" לפי החת"ם! הרי היחידים יצאו יד"ח בתפילת יחיד, והש"ץ יוצא שחוזר לעצמו! האם בגלל החשש שלא יכוונו כולם לש"ץ - תיקנו תפילת לחש לכולם, ובכך עקרו דין תפילה בציבור?

מסקנת האג"מ: כל דברי התשובה מוטעים, לכן ברור שאין זה מדברי החת"ס, ואין לחוש לתשובה זו כלל!

אמנם בעקבות דברי החזו"א, שהבאנו לעיל, ממתן דבריו האג"מ, ואומר שיש ג' דרגות:

1. תפילה ביחיד.
2. תפילת יחיד הנאמרת מילה במילה עם הש"ץ, שזה עדיף מתפילה לגמרי ביחיד - אך אין לזה ראייה, רק מסברה.
3. תפילה של כולם - הציבור והש"ץ, יחד בלחש שזו היא התפילה בציבור (או עשרה יחד בלחש עם הש"ץ בקול רם ע"פ רמ"א קכ"ד/ב).

שבט הלוי (הנ"ל) מסכים שיש ג' דרגות, אלא שטוען שהדרגה הגבוהה יותר היא המתפלל עם הש"ץ, ולא המנין שכולם מתפללים יחד בלחש.¹

התפילה של כולם יחד, היא הדרגה הנמוכה יחסית. היא דומה לדיון הגמרא ביומא נא, א, מדוע קרבן חגיגה ופסח נקרא קרבן ציבור, הרי כל אחד מקריב לעצמו! ועונים שזה בגלל שזה נעשה בכנופיה. ולכן דוחה שבת וטומאה. "מה שהרבה יחידיים מתקבצים לעבודת ה', אע"פ שעושים כ"א עבודת יחיד - נקרא עבודה בציבור". (ומכאן ערך לבא להתפלל יחד בבית הכנסת אפילו שאין מנין - ועיין רמב"ם לקמן).²

ולכן, אכן, כל היחידיים יוצאים יד'ח מעלת תפילת ציבור בזמן שהם מתפללים יחד בלחש. ולא היתה סיבה לחזרת הש"ץ - לולא תקנת הקדמונים, כפי שהובא בתשובת הרמב"ם ע"י האבודרהם.

אלא שעדיין יש תוספת מעלה כשמתפללים ממש עם הש"ץ. (ולא עושים את זה תמיד, בגלל שהש"ץ צריך להסדיר תפילתו), אך מי שיצא לו להתפלל עם הש"ץ - הרוויח מעלת תפילה בציבור הגבוהה ביותר.

ומלשון החת"ס רואים בבירור שאין זה טעות אלא אלו דברי החת"ס.

גם מסקנת היחזו"א דעת ח"ה/ז: שאפשר להתפלל בלחש עם הש"ץ ונחשב תפילה בציבור. ולמרות שיש אחרונים שאינם סוברים כך, יש עמוד גדול לסמוך עליו, והוא: הרמב"ם פ"ח הלכות תפילה ה"א:

"תפילת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהם חוטאים. אין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים. לפיכך צריך אדם לשחף עצמו עם הציבור. ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור. (ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת, שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת. וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור, נקרא: שכן רע".

ה"ד: "וכיצד היא התפילה בציבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים".

1 דרגא 2 עדיפה מ-3.

2 אך יש לומר שרק עשרה נקראים הרבה יחידיים שהתקבצו.

רואים: שהתפילה בציבור היא חזרת הש"ץ!

לסיכום

נחלקו האחרונים אם תפילה עם החזן נחשבת כתפילה בציבור. נראה מתוך הרמב"ם, החת"ס, כנגד האג"מ, שאכן נחשב, ויש בזה מעלה. לכן ראוי יותר לכוון להתפלל עם הש"ץ, מאשר להקשיב ורק אח"כ להתפלל בלחש.

בענין הדילוג: יש בזה מחלוקת האם לדלג ע"מ להגיע לחזרה (א"א מבוז'ץ), או לתפילת לחש. (מ"ב נ"ב/ו: "עיקר הקפידא הוא שיתפלל י"ח עם הציבור בלחש").

אמנם אין זה בהכרח קשור. יתכן שיש לדלג ע"מ להגיע לתפילה בלחש, אפילו למי שאומר שמעלה גדולה יותר היא החזרה. ואף על פי ששמע משבט לוי שעדיף להתפלל עם הש"ץ, עדיין ניתן לומר שזה למי שאירע לו כך, אך לכתחילה יש לדלג במטרה להיות כמו כולם - להתפלל לחש עם כולם. וצ"ע. ובכל אופן, אם לא יספיק - וודאי רצוי שיתפלל עם החזן.

בילקוט יוסף ח"א/י כתב שאפילו המנין מצומצם, האחד שמתפלל עם הש"ץ, מצטרף למנין, אע"פ שאין עונים אמן אלא שמונה. זה כמובן מבוסס על כך שתפילה עם הש"ץ נחשבת תפילה בציבור, ודלא כאג"מ.

המתפלל בלחש עם הש"ץ כשמגיע לברכת כהנים ישתוק, ולספרדים³ יאמר גם אמן (תפילה בציבור פ"ד/נ"א).

ערוה"ש ק"ט/י"א כתב: יכול לאמר ברכנו בברכה המשולשת כמו הש"ץ. יאמר מילה מילה את כל השמו"ע, אא"כ יכול להספיק לגמור עד האמן של שומע תפילה לפני הש"ץ.⁴

3 שבד"כ מחמירים שאין אומרים אמן אחר הש"ץ בברכת "הבוחר בעמו ישראל" - משום הפסק, וה"ה לענין ברכת המזון שאינו אומר אמן אחר המברך בקול רם כשמברך עמו - משום הפסק, אפ"ה כאן כשמתפלל עם הש"ץ שמו"ע והגיעו לברכת כהנים - עונה אמן אחר ברכת הכהנים ולא הוי הפסק דדמי לקדושה הנאמרת בעשרה כיון שעומד באותה ברכה - עונה (ועיין שו"ע קט, ב; וכן על כל הנ"ל בשו"ת יביע אומר א' או"ח סי' יא, ו).

4 בשו"ע בסימן קט, ב מבואר שהעיקר הוא שיאמר עם החזן קדושה, האל הקדוש, שומע תפילה, ומדים, אך בשאר התפילה אין הקפדה.

